

POLEMIKA

RAZGOVOR O URBANIZMU

Končno smo dočakali trenutek, ki obeta, da bo pogovor o našem urbanizmu morda le stekel. Začetne stavke sicer še spremljajo razne pomanjkljivosti: slabo izbrane besede, pretiravanja, netočno izražanje, neprimerno uporabljeni citati in morda prevroča kri, toda upamo, da se bo sčasoma vse to izgladilo in bodo razgovori o urbanizmu dosegli takšno kakovostno raven, kakršno težka in obširna urbanistična problematika zahteva. Za sedaj smo lahko zadovoljni že s tem, da povabilo k razgovoru ni izzvenelo v prazno in da so — prvič v novejši zgodovini slovenskega urbanizma — stališča v njem izzvala jasno opredelitev nasprotnih gledanj. Tega začetka se lahko res samo veselimo, saj pričakujemo, da bodo nadaljnjim razpravam sledili spremenjeni, boljši ukrepi na tem področju, in da se bodo ob naraščajočem zanimanju javnosti urbanistični problemi vključili v krog tistih kulturnih vprašanj, brez katerih si danes življenja nekega naroda ne moremo več predstavljati.

Več razlogov je, zaradi katerih mislimo, da je potrebno — celo čim več — pisati o urbanizmu:

— živimo v času, ko je razvoj tehnike omogočil človeku tako obsežne posege v naravo, kakršnih prej niti v velikih časovnih razdobjih ni zmožel;

— našo deželo šele sedaj zajema val pospešene industrializacije in z njo urbanizacije, kakršen je npr. zalil Anglijo večidel že v prejšnjem stoletju in ki lahko, če zasleduje samo bližnje ekonomske cilje, pokrajino zelo prizadene;

— kljub ureditvi, ki je dala večino sredstev v družbeno upravljanje, je vendar ostalo v rokah posameznikov toliko denarja in pobude, da ti z gradnjo individualnih stanovanjskih hiš za svoje potrebe ali s preurejanjem kmečkih domov danes marsikje odločilneje vplivajo na podobo in urbanizacijo pokrajine, kot pa bolj zgoščene zazidave z družbenimi sredstvi;

— z dviganjem življenjske ravni prebivalstva se pojavljajo nove potrebe (npr. po sodobnejših cestah zaradi naraščajoče motorizacije, po parcelah za individualne počitniške hišice v turističnih območjih, itd.), s kakršnimi še pred kratkim nismo računali;

— čeprav je Slovenija razmeroma zelo majhna dežela, se v njej stika veliko število med seboj zelo različnih pokrajin, ki so skoraj vse obdarjene z redkimi naravnimi lepotami in predstavljajo vsaka zase, še bolj pa kot celota, pomembno rekreacijsko in turistično vrednost, ki bi v slovenskem narodnem gospodarstvu ob smotrnem izkoriščanju lahko igrala večjo vlogo, kot jo ima danes;

— Slovenija je tudi v širšem geografskem, nacionalnem in kulturnem smislu dežela na stiku med severom in jugom, med vzhodom in zahodom, in če bomo znali svoj položaj izkoristiti, bo imela v svetu naraščajočih mednarodnih povezav in stikov čedalje večji pomen.

Nagla, s sodobno tehniko uresničljiva industrializacija in z njo povezana pospešena urbanizacija prizadevata težave, o katerih se na široko razpravlja, tudi narodom v razsežnejših, redkeje naseljenih in pokrajinsko manj dragocenih predelih; občutljiv in zgoščen slovenski prostor pa lahko ta proces v nekaj desetletjih pejsažno in funkcionalno uniči, če ne bomo znali pravočasno vzpo-

staviti ravnotežja med različnimi interesi razvijajočega se gospodarstva in pokrajino, kakršno smo podedovali. In če so se članki, ki so sprožili sedanji razgovor¹, omejili samo na nekatere urbanistične probleme v središču Ljubljane, se je odgovor nanje² — morda nehote — dotaknil teh širših vprašanj, o katerih bi bilo vredno začeti javno razpravo.

Pri tem ne mislimo na detajlna, skoraj bolj tehnična vprašanja umestnosti ene ali druge lokacije ali rušenja tega ali onega objekta, pač pa na odnos do prostora, v katerem živimo, kot celote. Snovi za razgovore je dovolj, dotaknimo se samo nekaterih najbolj perečih vprašanj.

Odnos med kvantiteto in kvaliteto v našem urbanizmu: Kje so vzroki, da kljub tisočem vsako leto sezidanih stanovanj npr. v Ljubljani z izjemo Savskega naselja nimamo niti enega po enotnem načrtu zgrajenega in urejenega stanovanjskega naselja?

Individualne stanovanjske hiše v Sloveniji: Kljub temu, da je večina povojnega stanovanjskega prostora zrasla v tej obliki gradnje, ta uradno še danes ni priznana in se z njo resno ne ukvarja niti eden od številnih projektantskih birojev v Sloveniji; največji del hiš so sezidali in »sprojektirali« zidarski mojstri sami po zgledu delavskih hiš izpred vojne. Prostorska razdelitev in gradbeno-tehnična kakovost teh stanovanj sta zato v razmerju do investicijskih stroškov razmeroma slabi, shematična in okolici neprilagojena zunanost individualnih hiš pa je trenutno največja nadloga naši pokrajini. Čas bi že bil, da bi tudi za tovrstno gradnjo resneje poskrbeli, razpisali natečaj za nekaj vrst hiš in na osnovi rezultatov uveljavili enotnejše zazidavanje pokrajine.

Razseljevanje in bodočnost hribovskih predelov Slovenije: Beg delovne sile z dežele v industrijska naselja povzroča marsikje že danes resne probleme. Medtem ko nam na eni strani obdelovalne zemlje primanjkuje, se na drugi strani opuščajo velike površine kvalitetnih polj, ki jih noče nihče prevzeti, za pogozdovanje pa tudi ni denarja. Pri sedanjem razvoju pa lahko najkasneje čez deset let, ko bodo obnemogli tudi tisti starejši kmetje, ki danes svojo zemljo še obdelujejo, pričakujemo, da se bo vprašanje spreminjanja naselivitvene strukture v Sloveniji še zaostriilo. Razmisliti bi bilo treba, do kakšne meje je razvoj v koncentracijo prebivalstva v industrijska središča in opuščanje dosedanje bolj raztresene naselitve z narodnega, gospodarskega in obrambno-strateškega stališča za Slovenijo koristen in primeren.³

Odnos do naše kulturne dediščine: Spregovoriti bi morali o vrednoti naših vasi in kultivirane pokrajine z arhitekturnega, etnološkega, urbanističnega, historično-nacionalnega in turističnega vidika in raziskati možnosti za vključevanje asaniranih obstoječih naselij v bodoči razvoj. O tem je bilo pred leti že mnogo napisanega, toda žal brez slehernega odmeva in haska. Vedno znova bi bilo treba opozarjati na dragocenost naših mestnih ambientov (skupaj z ostanki in spomeniki »manj svetlih strani naše nacionalne zgodovine«); asanacija in vključevanje teh sledov v nadaljnji razvoj ni samo nujen kulturni odnos

¹ Janez Lajovic, Zapis k »urbanistični revoluciji« v Ljubljani. Sodobnost 5/1963.

Matjaž Kmecl, Kdo bo odgovoril na vprašanje. NRazgl 10/1965 (275).

² Marjan Tepina, Vsiljevanje preživelih naukov, Delo, 29. junija 1965.

³ Primerjaj tudi Matevž Hace, Iz zapiskov in spominov. Perspektive 27/1962-63.

do spomeniške in ambientske dediščine, ampak tudi niti najmanj tvegana turistično ekonomska investicija.

Slovenski narodni parki: Dokler ne bo prepozno, bi se morali zavzeti za dokončno utrditev meja in področij slovenskih narodnih parkov, uveljaviti bi morali pokrajinsko zaščito v širšem smislu zlasti na področjih, ki postajajo zanimiva za rekreacijo, in neprestano opozarjati na škodo, ki jo povzroča pokrajini industrija z malomarnim spuščanjem odplak v reke, z odpadki in strupenimi plini na eni in številni prijavljeni in neprijavljeni vozniki z izkoriščanjem »črnih« gramoznic na drugi strani. Le s stalno vzgojo bo mogoče čez čas doseči tolikšen pritisk javnega mnenja, da se bo tudi tako uničevanje pokrajine začelo omejevati.

Razdelitev delovnih mest in prebivalstva v Sloveniji: Podobno kot npr. Danska,⁴ bi morali začeti razpravljati o različnih možnostih nadaljnjega razvoja, razporeditve prebivalstva in prometne ureditve v Sloveniji kot enotnem teritoriju. Samo s tako širokega vidika bi lahko uspešno razpravljali o programu, kakršen je bil npr. postavljen za Ljubljano, ali o modernizaciji železniških zvez. V nasprotju z avtorjem odgovora v *Delu*, ki avtorjem novejših člankov o ljubljanskem urbanizmu očita romantično zamaknjenost v preteklost, smo mnenja, da je poleg zgoščene in prečiščene tehnokratske miselnosti, podane v omenjenem odgovoru — ravno pomanjkanje širšega obzorja in sodobnejših meril, kar zadeva kakovost posameznih rešitev, ena največjih hib »uradnega koncepta«, če smemo posege, ki so deloma že izvedeni, deloma pa še v načrtih, tako imenovati.⁵

Vprašanje našega, slovenskega merila: je morda sploh eno najbolj bistvenih vprašanj za javno razpravo. Da ne bi bilo nesporazumov, naj še enkrat ponovimo, da ne mislimo pri tem na merila fizičnih razsežnosti, na širine cest ali višine stavb, ampak predvsem na (tu pa morda res abstraktno) merilo kulturne zavesti nekega naroda ali mesta. Tu mislimo na tisto merilo, ki pomaga razsojati, kdaj in koliko izdatkov je potrebnih za reprezentanco, koliko za dobro obratovanje npr. nekega mesta in kaj smo pripravljeni naložiti v trajne humanistične vrednote — npr. parke, asancije in varovanje kulturnih spomenikov — kar danes občudujemo pri zrelejših narodih. Pomanjkanje tega merila pri naših strokovnjakih pa tudi družbenih delavcih je morda največje slovensko zlo. Še vedno so v nas ostanki večstoletne osamljenosti in nemoči znotraj naših narodnostnih meja in še danes se ne zavedamo dovolj, da se svet okoli nas razvija s hitrejšimi koraki, kot se je razvijal kdajkoli doslej, in da nas naš izpostavljeni geopolitični položaj sili, da v svojem razvoju tekmujejo ne samo s tistimi sosedi, ki so manj razviti od nas, ampak tudi s tistimi, ki nas po svoji razvitosti znatno presegajo. Slovenci bi danes lahko imeli mnogo več, kot imamo, ko bi se s svojo privzgojeno skromnostjo sami ne omejevali. Tako pa hkrati ko občudujemo širino zasnov in pogumno uvajanje najsodobnejših rešitev v naši neposredni soseščini, vsi skupaj pestujemo stoletno misel: Nam pa, ki smo majhen narod, zadoščajo majhne reči.

⁴ Glej informacijo v NRazgl 13/1963 (276) o prostorskem planiranju na Danskem.

⁵ Če avtor odgovora očita gornjim člankom romantično usmerjenost, si lahko to razlagamo s tem, da jih ni prebral dovolj pazljivo, oziroma, da ne pozna predhodnih člankov istega avtorja, npr. Ljubljansko vprašanje, NSdt 1/1962.

Ni nam še prodrlo v zavest spoznanje, da je današnja, morda še nekoliko osamljena Slovenija eden izmed važnih mednarodnih prehodov bodoče Evrope, da imamo že danes v vsej državi največji promet na cestah in železnicah. Ne zavedamo se še popolnoma, da avtomobilska cesta, ki jo pričenjamo graditi skozi Slovenijo, ni samo slovenska cesta za naših nekaj deset tisoč vozil, ampak je to cesta, ki bo vezala Atlantski ocean s Črnim morjem, in ne more biti razkošnejša v večji deželi in skromnejša v manjši. Isto lahko trdimo za ljubljansko železniško vozlišče. Čeprav je v evropskem pogledu mnogo pomembnejše kot npr. zagrebško, se tam ne postavlja vprašanje, ali bo boljša rešitev veljala nekaj več ali ne, v Ljubljani pa smo si — pri čemer je imel, kakor je znano, tudi avtor odgovora svoj delež — s pomanjkanjem meril za sodobno rešitev in državljanskega poguma, enkrat za vselej zapravili možnost, da bi se ta del mesta razvil v kaj več kot v zapleteno provincialno križišče. Ob tem so nesmiselno široke paradne ceste po sredi Ljubljane in visoke hiše ob njej pač samo nadaljnji dokaz pomanjkanja kulturnega merila in čuta za človeka ali — če znova uporabimo izraz iz *Naših razgledov* — samo otipljivo uresničenje ljubljanske šentflorjanščine. Da ta ni umrla s Cankarjem in je preživela tudi začetke urbanistične revolucije v Ljubljani, se lahko prepričamo ob pripravah za svetovno prvenstvo v namiznem tenisu, ki naj bi bilo leta 1964 v Ljubljani. Ugotovilo se je namreč, da čeprav bi radi, nimamo dovolj denarja, da bi zgradili sodobno športno dvorano, kakršno Ljubljana res potrebuje. Našli pa smo polovičarsko, »cenejšo« rešitev v tipičnem ljubljanskem kulturnem merilu. Z »lahko jekleno konstrukcijo« bomo prekrili umetno drsališče ing. Stanka Bloudka v Tivoliju, ki je že samo s svojo okorno, oglato obliko dovolj prizadelo ta del tivolskega parka. S prekritjem pa ne bomo samo onemogočili normalno uporabo objekta ob drsališču, ki je bil zgrajen, da ostane tak, kot je sedaj, in napravili slabo uslugo tako športni dvorani kot drsališču — saj imata oba praktično isto funkcijo in bi se s tem zlasti v zimskem času medsebojno samo motila —, ampak bomo že sedaj ogroženo okolje Muzeja NOB v lepi stavbi Cekinovega gradu le še bolj razvrednotili. Vprašamo se: če že prirejamo prvenstvo, ki bo slovesu Ljubljane nedvomno koristilo, ali res ne moremo zanj zbrati toliko sredstev, da ga dostojno priredimo in da bo ostala Ljubljani trajna vrednost, ne pa še ena nadloga več?

Če so po vsem tem ljubljanski urbanistični problemi v sklopu širših vprašanj, ki se tičejo ureditve slovenskega prostora, videti dokaj manj pomembni, pa ravno pomanjkanje kulturnega merila v Ljubljani, ki se kaže v tehokratskem odnosu do slehernega detajla in v uporabi ne vedno povsem demokratičnih poti do posameznih rešitev, težak, splošno slovenski problem. Kdaj lahko pričakujemo njegovo rešitev, iz odgovora v *Delu* nismo izvedeli.

Še eno vprašanje pa je pred koncem potrebno razčistiti. Nihče ne zanika vrednosti presoje in odločanja organov družbenega samoupravljanja (seveda, če niso — kot se je žal v poslednjih letih večkrat dogajalo — pod pritiskom vsiljenega mnenja). Zaplete pa se zadeva pri vprašanju, kdo sme sploh pisati o problemih, ki jih ti organi rešujejo.* Kajti samoupravni organ, ki je sestavljen iz toliko in toliko članov, kot celota najbrž ne more pisati člankov niti ni to njegova naloga. Prav tako je dvomljivo, če sme v njegovem imenu pisati članke

* To vprašanje je načel že M. Kmecl v NRazgl 15/1965 (276).

njegov posamezni član. Brž ko pa nekdo piše pod svojim lastnim imenom, že stoji pod udarom strogih besedi iz odgovora v *Delu*. Kdo torej sme pisati? Ker je bila splošna nevzdržnost tega dela odgovora dovolj dokazana že v 276. št. *Naših razgledov*, se omejimo na vprašanje; kdo pa naj bi pisal o problemih, ki zadevajo ureditev našega življenjskega prostora?

Vprašanja, ki smo jih zgoraj našteli, zadevajo najrazličnejša področja in kaj več izvedeti o njih iz ust tistih, ki se z njimi ukvarjajo, ne bi želeli samo strokovnjaki ostalih vej, ki čedalje bolj teže k sodelovanju, ampak tudi najširša javnost. To zanimanje izpodbija tudi ugovore, da spadajo takšni članki zgolj v strokovne revije. Izkušnje našega revialnega tiska v zadnjih letih namreč kažejo, da strokovni članki s splošno kulturno vrednostjo (izvzeti so seveda povsem strokovni članki in poročila, ki pa marsikdaj še v strokovnem tisku ne najdejo prostora) najlaže najdejo zainteresirane bravce ravno v periodičnem in — če bi bil na višji ravni — dnevnem tisku. Koliko zanimiveje bi bilo npr. prebrati članek o načrtih in pripravljanih delih za novo gorenjsko cesto, ki bi ga strokovno neoporečno in z zanesljivimi podatki napisal gradbeni inženir, pa četudi v sodelovanju z novinarjem, kot pa približne, površne in laične opise poklicnih novinarjev, ki so danes tu, jutri tam in ki iz njihovih prispevkov na dveh straneh *Dela* ne izveš prav ničesar. In koliko bi lahko koristila rubrika, ki bi npr. vsak teden enkrat vzgajala bravce k spoštovanju kulturne dediščine in varovanju naše pokrajine.

Vse kaže, da nam torej, kar zadeva prepričevanje s tiskom, ostaja na izbiri samo dvoje: ali najširša, z vseh strani strokovno podprta javna razprava in stalno, odkrito obveščanje bravca ali pa življenjska modrost med našimi bratskimi narodi dobro znanega pregovora: »*Veži konja, kako aga kaže!*«

Janez Lajovic

ZAPIS K ČLANKU O »URBANISTIČNI REVOLUCIJI« V LJUBLJANI

(Zakaj ne bi že vendar enkrat pričeli z urejevalnimi deli na osnovi dokončnih analiz in projektov, s čistimi, jasnimi računi in s popolnoma odkritimi kartami? je zapisal tov. Janez Lajovic.)

Razvoj socializma, razvoj gospodarstva, družbenih služb, skladnost razvoja vsega družbenega dogajanja so odvisni v precejšnji meri od načina in metod planiranja. Metode in načini planiranja — projektiranja razvoja — morajo biti usklajeni z razvitostjo naših današnjih proizvodjalnih sil in z razvitostjo duhovne in tehnične kulture.

Povojni razvoj naše družbe, rast proizvodjalnih sil in rast novih oblik družbenega upravljanja so bili zelo intenzivni in razgibani, a naše planiranje in projektiranje tega razvoja ni dohitevalo in ni doseglo potrebne točnosti. Zato je bilo ustanovljenih več zavodov in inštitutov, ki izdelujejo analize in projekte za vsa področja našega družbenega dogajanja.

Dne 25. maja je bila odprta razstava delnega urbanističnega programa občine Ljubljana-Center v prostorih obnovljenega magistrata. To je le del ce-